

RAJSLI Ilona

Újvidéki Egyetem, Bölcsészettudományi Kar
Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék
Újvidék (Szerbia)
rajsli@stcable.net

A SZIGETI VESZEDELEM JELZŐRENDSZERE¹

System of Attributes in *The Siege of Sziget*

Sistem atributa u epu *Opsada Sigeta*

A jelzők Zrínyi eposzának egyik kiemelkedő stílusesszközét képezik. A dolgozat a minősítő jelzős szerkezeteket szófaji és szerkezeti aspektusból vizsgálja. A jelzők szófaját tekintve – a nagyszámú melléknévi jelző mellett – a főnévi jelzők rendkívül erőteljesek, tömörítő jellegűek, ugyanakkor a melléknévi igenévi jelzők is különleges stílus hatásúak; mindhárom fajtájuk előfordul a korpuszban. Szerkezeti szempontból egyszerű (egy jelzőt tartalmazó) többszörös és halmozott jelzők különböztethetők meg az eposzban. Ez utóbbi típus esetében a szerkezet jelzői lehetnek mellérendeltek, ezek szemantikailag erősítik egymást, de a jelzősor tagjai egymásba is fonódhatnak, ekkor fokozó jellegűek. Vannak olyan jelzők a szövegben, amelyek díszítőelemként vagy a prózaritmus, illetve a rímképlet kedvéért kerültek be, s gyakran ismétlődnek: ezek egyféle állandó jelzőként szerepelnek a műben, kialakítva ezáltal a tipikusan „zrínyies” jelzőket. Különleges hangulat és stílusfunkció tulajdonítható a színesztéziás és metaforikus jelzők eposzbeli előfordulásának is. Az elemzésben a jelzők stilisztikai szerepének a vizsgálata mellett a jelentéstörténeti szempontok is helyet kaptak, valamint a képszerűség, a metaforikusság és a jelzők kontextuális kérdései – így például a hasonlatokba beépített jelzős szerkezetek – is felmerültek.

Kulcsszavak: funkcionális stilisztika, nyelvi elemzés, jelző, Zrínyi Miklós, Szigeti veszedelem.

---

¹ A tanulmány a Szerb Köztársaság Oktatás- és Tudományügyi Minisztériuma 178017. számú, a *Kisebbségi nyelvi, irodalmi és kulturális diskurzusok Délkelet- és Közép-Európában* (Diskursi manjinskih jezika, knjizevnosti i kultura u jugoistočnoj i srednjoj Evropi) című projektuma keretében készült.

A kor irodalmi nyelvének egyik legérdekesebb színfoltja mindenképpen a jelzőrendszer.² Nagy megterheltségű stílusesszöveggé van jelen a művekben, igen változatos hangulati és szemléltető eleme a nyelvhasználatnak. A jelzők szerepe, kifejezőereje az évszázadok folyamán nagyban megváltozott. A főként fordításokból származó kódexszövegek kötelező attribútumainak átvétele után a 16. század elbeszélő prózastílusa hozott némi eleven színt a jelzőhasználatba; de még Balassi, Gyöngyösi költői nyelvben is gyakori az ismétlődő, kiürült – általános és határozatlan jelentéstartalmú – jelző: pl. a *szép, ékes, fényes, gyönyörű*.

A stílusvizsgálat, illetve a stilisztikai megközelítés során felmerül a kérdés, hová is soroljuk, milyen szempontok szerint vizsgáljuk a jelzőt. Amennyiben kizárólag mondattani kategóriaként elemezzük, elsikkadnak más fontos vonatkozások, pl. a jelentéstörténeti, a korstílus szerinti megközelítés, a képszerűség megléte stb.

A korábbi stilisztikai szakirodalom a mondattani kategóriák és formák között tárgyalta a jelzők stilisztikai szerepét, ide tartozik a *Magyar stilisztika vázlata* is (Fábián et al. 1977), amelyben a szerzők Zlinszkyre hivatkozva osztályozták ily módon a jelzők stílusértékét. Szathmári István szerint a jelző a legnagyobb stilisztikai jelentőségű mondatrész, noha stíláriis lehetőségei révén még nem sorolható be a szóképek közé (vö. Fábián et al. 1977, 246). Szikszainé Nagy Irma stilisztikai összefoglaló műve a jelzőket, jelzős szintagmákat nem mondattani megközelítésben dolgozza fel, hanem a nyelvi képek és stílusalakzatok összetevő elemeiként foglalkozik velük; valamint a szavak szófaji hovatartozásából és mondatrészszererepéből fakadó stilisztikum kérdéseinél említi e stílusesszövegeket (Szikszainé 2007). A Szathmári István által szerkesztett *Stilisztikai lexikonban* a jelző külön szócikk formájában is megjelenik, s a szerző a tulajdonságjelzőknek (más néven: minősítő jelzőknek) háromféle típusát sorolja fel: a *megkülönböztető, meghatározó jelzőt*, amelynek fontos szerepet tulajdonít az ábrázolás során, a *festői vagy költői jelzőt*, mely a költői stílus eleme, s harmadikként az *állandó jelzőt* említi, melyet eredetileg a klasszikus, eposzi stílus kedvelt. Szathmári felhívja a figyelmet egy terminológiai kérdésre is, miszerint egyes (főleg régebbi) stilisztikák a *díszítő jelző* (epitheton ornans) kifejezéssel eltérő fogalmakat neveznek meg. Szerinte a jelzők közös vonása, hogy stílushatásukat abból merítik, „hogy ráirányítják a figyelmet egy bizonyos – az író által

² Elemzésünkben a minősítő jelző stílusfunkciójával foglalkozunk, melynek Zrínyi hősköltéményében a többi típusnál nagyobb kifejezési lehetősége van.

fontosnak tartott – jellemvonásra” (Szathmári 2004, 91). A Zrínyi-szöveg esetében mindehhez hozzájárul a szöveg régisége, a korstílus és a korízlés kérdése is. Éppen ezért a jelzők vizsgálatakor a szintaktikai és a stilisztikai elemzési aspektusok kombinálása lehet alkalmas módszer. Eszerint a korpuszban fellelt jelzőket elemezhetjük stílusértékük, szófajuk, jelentésük, a jelzett szóhoz való kapcsolódásuk, illetve gyakoriságuk szempontjából egyaránt. Az elemzés során a jelzős szerkezet egészét, lehetőleg az egész szövegösszefüggést vizsgáltuk, a rendszerezés és összegzés során csak a helyhiány miatt szerepel(het) pusztán jelző. A vizsgált korpuszt illetően fontos megjegyezni, hogy a hasonmás szöveget³ használtuk, amelyben elírások, nyomdahibák találhatók, mindazonáltal ez bizonyult a legmegbízhatóbb korpusznak. A példák közlését az érthetőség érdekében elnyújtott fonematikus átírással egyszerűsítettük.

Jelzőtípusok a Szigeti veszedelem szövegében

A tipológia elkészítéséhez az eposz teljes szövegkorpuszát vizsgáltuk, az egyes jelzőfélék felépítése, gyakorisága, ismétlődése, pragmatikai és kontextuális jelentése csak így vált áttekinthetővé. A jelzőket szófajuk, valamint alakjuk, felépítésük szerint rendszereztük. Az egyes típusok határai elmosódhatnak, más esetben pedig – akár a szófaji besorolás, akár a szerkezet szerint – több típusba is besorolható egy-egy jelző.

Szófaji szempontok

Szathmári István megállapítása szerint a stílushatást nagyban befolyásolhatja a jelző szófaja (Szathmári 2004, 91). Az eposz jelzőinek szófaji szempontú csoportosításakor melléknévi, főnévi és melléknévi igenévi jelzőket különböztethetünk meg.

Minősítő jelzőként elsősorban mellékneveket adathatunk. Ezek alaki felépítésüket tekintve vagy képző nélküli tőalakok, vagy világosan kielemezhető (illetve elhomályosult képzésű) származékszavak. Képzőtlen melléknevek fordulnak elő az alábbi jelzős szerkezetekben: **kemény szó**, **nehéz ügy**, **nagy titok**, **szent neve**, **rossz gaz-nép**, **bátor nyelv**, **lúgy felhő** stb. A képzett melléknevek között leggyakoribb az *-s* képzős: *lángos*, *sebes*, *horgas*, *gyöngyház*,

---

³ *Adriai tengernek Syrenaia*. 1980. Hasonmás kiadás. Utószó Kovács Sándor Iván. Budapest: Akadémiai Kiadó–Magyar Helikon.

fényes, mérges, haragos, ártalmas, lobogós stb., de egyéb képzős származékok is előfordulnak: *szörnyűséges halál, lassú zúgás, haragszavú dob, kemény nyakú szkiták, ártatlan fia, feneketlen pokol, nyughatatlan bánat, mennyei csillag, demecki [damaszkuszi] kard* stb. A színnevek még nem kapnak minden esetben -ú/-ű képzőt: *Előhoz egy lovast fejér-szín atlacban* (14/57).

A főnévi jelzők rendkívül erőteljesek, tömörek: pl. *Hiszem tolvaj kurvák mit csináltak rajtunk* (3/57); *ide hozott szerencse szélvész* (4/45); *Talán van, ki biztat téged, füst szókkal*⁴ (6/26). A *sugár* szárnyait *ereszté égnek* (1/28) szerkezet *sugár* szavának Zrínyi korában még gyakori lehetett a melléknévi szófajú használata 'karcsú, egyenes' jelentésben, s már előfordult a főnévi 'valaminek a magasba nyúló nyalábjá' jelentése is, ezért a *sugár* szó eposzbeli szófaj-meghatározása bizonytalan. A főnévi jelzők anyagnevek is lehetnek: *Két szál hebánium csid van fényes kezében* (8/2) – itt a *hebánium* az 'ébenfa' anyagára vonatkozik, és a 'lándzsa' jelentésű *dzsida* szó jelzője. További példák: *Kadilesker mellett egy aranyas zofrán / fekszik bársony vánkoston Török Alkorán* (9/56), *Aranyos bőr-zofrát földre terítvén* (3/28) – a 'bőrből készült terítő' (Beke 2004, 175) jelentésű *bőr-zofra* a jelzős szerkezet és az összetétel határán álló nyelvi elem. A korpuszban több olyan esettel is találkozunk, amikor nehéz megállapítani, hogy szoros szókapcsolat vagy szóösszetétel áll-e jelzőként: pl. *az szentegyház előtt egy déván szőnyegre* (4/31); *Megfestem lovamat keresztény vér-tóban*⁵ (2/48). A *kű-szikla* – noha a korszak kötőjeles írásmódja ezt nem támaszthatja alá –, feltehetően összetételnek számít a kor nyelvhasználatában. Figyelmet érdemel a következő szöveghely is, ahol az *agg szó/aggzó* felfogható szintagmának és összetételnek egyaránt: *Meleg kávé mellett agg szót kovácsoljunk* (3/26). A Zrínyi-szótárban az *aggszót kovácsol* szerkezetet frazémaként minősítve a 'beszélget, fecseg, pletykál' jelentésben találjuk.

Kettős szófajú szóként – főnévként és melléknévként – is szerepel néhány jelző: *Két fene ló megszabadult egy sátorban* (4/81); *Megfestem lovamat keresztény vértóban* (1/48); *ifjú elmével játszottam* (1/1) stb.

Az igenévi jelzők költői erejét az is növeli, hogy igei jellegüknél fogva mozgást, cselekvést visznek a leírásba, ábrázolásba. Amedeo di Francesco a *Szigeti veszedelem* jelképrendszerét vizsgálva előtérbe helyezi a mozgásnak az eposzban betöltött szerepét: „A folytonos mozgásra épülő elbeszélő eljárás mód

⁴ A hasonmás kiadásban a *szókkal* helyett *azokkal* található, ami egyértelműen nyomtatási hibára utal.

⁵ Más helyen *vér patak* fordul elő, különírva, itt az írásmód jobban támogatja a szintagmatikus jelleget, ugyanakkor ebben a kérdésben az írásmód nem mérvadó kritérium az adott korban.

nemcsak a hősköltemény általános cselekményét határozza meg, hanem mint stilisztikai eszköz is megnyilvánul, a legteljesebben kifejezve Zrínyi életrészét” (Di Francesco 1979, 293). Az igenévi jelzők közül a folyamatos melléknévi igenév fordul elő legnagyobb számban: pl. *Hon van most az ti dicsekedő szüvetek* (6/96); *Ronta pogányokat bosszúálló szűvel* (5/9); *Ó, forgó⁶ szerencse, átkozott, kegyetlen!* (7/38); *Országoló embernek nem egy büntetés* (11/20). Befejezett melléknévi igenevek jelzői funkcióban: *szegény romlott hazánknak jobb üdejére* (5/95); *elröjött nagy titkaimat* (1/26); *hidgyed az én megőszült fejemnek* (1/36); *Hon van otthon hányott vetett vitézségeitek* (6/96). Igen ritka a beálló melléknévi igenévi jelző: *megmaradandó hírrel halok meg* (3/91); *Mert nem a jóakarát ötet arra hajtja, / Hanem az előtte forgandó nyavalya* (11/54). Ezeknek az igeneveknek valamilyen bővítményük is lehet: pl. *felserkenti fénnnyel tündöklő nevedet* (2/86) – erre a kérdésre azonban részletesebben a jelzők strukturális elemzésénél térünk ki.

A jelzők szerkezeti vizsgálata

A jelzők szerkezeti vizsgálatakor a rendszerezés alapját a stílusesezők alakja, felépítése képezi. Az egyszerű jelzős szerkezetek mindössze egyetlen jelzőt tartalmaznak: *lobogós kopják, lágy folyhók, együgyű szűvel, ifjú elmével, lángos tűzben* stb. Az ilyen jelzős szerkezetek egymást követve, halmozottan is szerepelhetnek az adott szöveghelyen: *Tolvaj kánya, lopó héja van keverve* (4/68); *Hol hínáros Almás foly lassú zúgással* (6/60); *Ihon jün szárnyas lovon szép piros hajnal* (8/1); *Szép fülemile keserves éneklésre* (7/1). A szép, nagy, jó jelzőnek esetenként nincsen stilisztikai funkciója, a szótagszám érdekében is bekerülhet a szövegbe: pl. *szép gyöngyházass tassán⁷ kezében tündöklök* (3/30); *nagy háládó [hálaadó] szűvel* (4/16). Gyakran a halmozott jelzők részeként is előfordul: *Vitéz módra ékes szép daru tollakkal* (5/48).

Az eposz sajátos szórendi megoldásai gondolkodásra készíthetnek a mai olvasót arra vonatkozóan, hogy egy-egy adott jelző pontosan melyik alaptagra is vonatkozik: pl. *Így Zrínyi Szigetbül Törökökre megyen, / Erős ember ölö van dárda kezében* (7/52). Csak részben tartozik a szórendi problematika körébe a következő példa: *Mikor bővölködik tanácsa bolonddal* (8/61) – első pillantásra a szintagma felépítése hasonlít ahhoz, ahogyan a (hátravetett) jelzői értékű

⁶ Állandósult szókapcsolatot képezve a *forgandó, forgó* jelzők bukkannak fel a *szerecsse* alaptag mellett.

⁷ A *tassán* szó ’pengetős hangszer’ jelentésű.

határozó működik, hiszen „jelzősíthetjük”,⁸ szerkezeté transzformálhatjuk: *bolond tanács*; ám a *bolonddal* az ige bővítménye, így nehéz ezt a transzformációt valósan elfogadnunk.

A beszélt nyelvet visszatükröző, az eredeti szóalak elferdített formája jelenik meg a *demecki kard* jelzős szerkezetben, mely a 'damaszkuszi acél' jelentésre vezethető vissza. Sőt a szövegben egy szólás is őrzi ezt a formát: *Nincs oly Demecki kard, ki ketté nem török* (6/80) – jelentése: 'a legjobb vitéz is legyőzhető'.

A színnevek is megjelennek jelzőként: *Egy gazdag türkízes kard* (9/35); *Szép arannyal varrt üngöt vörös atlacbul* (9/41). A szigetvári viadal leírásában fontos szerepet kapnak az etnikumjelölő, *zöld* és *fehér* színnevek: *zöld patyolatuk megesmertetik, kik Törökök, tatárok* (14/57); *És más seregek feje ruhában járnak* (15/22). A következő szöveghelyen a szín- és az etnikumnév egyazon szerkezetben található: *parancsol fekete szerecsen* (2/97). Vö. még: *Egy fekete szerecsen ló volt alatta* (2/32). A *szerecsen* szó a kor nyelvhasználatában kettős szófajú: főnévi jelentése: 'arab személy, sötét bőrű személy, katona'; melléknévként egyrészt 'arab (személy, katona)', illetve 'arab (ló)' jelentésben használatos.

Több érzékszerv is aktivizálódik a következő jelzős szerkezetek értelmezésekor, ezért ezek szinesztéziás jelzőknek is felfoghatók: *füstölgő szemmel romlott bástyát nézte* (2/27); *csiklandós szók ezek és mind esztelenek* (4/27) – ez utóbbi példában az *esztelen* jelző hátravetve található. Az értelmi-érzelmi tevékenységek, valamint a verbális funkció leírásakor metaforikus szerkezetek, „szinesztetikus metaforák” lelhetők fel (Rajslí 2013, 106). Szövegünkben ilyenek pl.: *mérges szók, képes beszéd, lobbant szív*; a következő szöveghelyek jelzői is erőteljesek, tömörek: *Mellyet irigy üdő el nem vehet* (8/38); *Nappal akkor munkánkat az irigy sötétség / El nem titkolhatja* (7/102).

Jelentéstörténeti kutatás szükséges egyes jelzős szerkezetek archaizmusainak a bemutatásához: pl. *Halál formára jár Bán törökök-között, / Mint az lángos harap, ha nádban ütközött, / Mint az sebes víz-ár, ha hegyből érkezett* (15/64). A kiemelt szerkezetben a *harap* alaptag főnévi szófajú elem, jelentése az 1600-as évektől először 'avar, lehullott gallyak törmeléke', majd hamarosan – így Zrínyi vizsgált művében is – 'avarban, nádasban terjedő tűz' értelművé válik. Ez utóbbi jelentéstartalom kapcsolatot mutat a *harap* szó igei jelentésével, mégpedig a 'tűz harapása, belemarása valamibe' → 'avar, tarló égése'.⁹

⁸ Balogh Judit terminusa (Balogh 2000a, 135).

⁹ A Zrínyi-szótár a *harap* főnévnek 'avartűz, égő avar' jelentést tulajdonít.

A vizsgált szöveghely tautológiás szerkesztést mutat, ugyanakkor a fokozás eszközeként funkcionál. Egy másik szöveghelyen a *kerék* szó olvasata idéz szemantikai archaizmust: *Mikor Sziget vártul jó tova valának, / Egy szép kerék rétet völgybe találának* (14/101) – itt a *kerék* szó még jól mutatja a *kerek* ~ *kerék* változatok jelentésmegoszlás előtti állapotát, mely jelenség a nyelvjárásokban sokáig megmaradt. A *Zrínyi-szótár* a melléknévi 'gömb alakú, kerek' jelentést tulajdonítja a vizsgált szónak (443).

Az egyszerű jelzők csoportján kívül a leíró és a diakrón mondattani szakirodalomban megkülönböztetik az összetett, a halmozott, a szerkezetes és a többszörös jelzők típusát. A vizsgált korpuszban főként ez utóbbi fajtára találtunk példákat.¹⁰ Berrár Jolán történeti mondattanában *többszörös jelzőnek* nevezte azokat, amelyek több, egymással s az alaptaggal szemben különböző pozíciójú tagból állnak: „A többszörös jelzők lehetnek egymásnak mellérendeltek: mind-egyik jelző közvetlenül a jelzett szó jelentését szorítja meg: Arany: *És ki vína Isten tüzes haragjával, hosszú, kacskaringós, susterdő nyilával* (Toldi I., 12). Az ilyen jelzők közé kötőszó is kerülhet” – állapítja meg Berrár Jolán (Berrár 1957, 127 – B. J. kiemelése). Berrár a többszörös jelző terminussal megjelölt csoportba egyéb jelzős szerkezeteket is besorolt, azokat is, amelyekben két jelzős viszony kapcsolódik egymásba, ugyanakkor az egyik szorosabban fűzi össze a három (vagy több) tagból álló szerkezet két tagját, a harmadik ezzel a jelzős szerkezettel alkot egy új jelzős viszonyt (vö. Berrár 1957, 127).

A *Magyar grammatika* a többszörös jelző fogalmát a következőképpen definiálja: „a minőségjelzők szerkezetláncban kapcsolódnak alaptagjukhoz (ez leginkább akkor szokott előfordulni, ha a jelző alaptagjául szolgáló melléknév főnévből képzett szó): *barna kalapos hölgy*, itt a *barna* eredetileg a *kalap* jelzője: (*barna kalap*)os hölgy” (S. Hámori 1995, 448 – S. Hámori kiemelése).

A *magyar nyelv történeti nyelvtana* (Benkő 1995) a jelzők alaki és szerkesztésbeli kérdéseit vizsgálva *A jelzők halmozása* átfogó alcímmel jelöli meg ezt a problematikát, ám itt nem találunk további csoportosítást. S. Hámori szerint „A halmozás célja a stílusnak kifejezőbbé, elevenné, színessé tétele” (S. Hámori 1995, 349). Kemény Gábor – aki a képalkotás igen fontos összetevőjeként definiálja a jelzőt – a halmozott jelzők mellett megkülönbözteti az ún. *kétlépcsős* felépítésűt is (pl. *rövid boldog délutánok*), ami a *Magyar grammatika* többszörös jelző fogalmának felel meg (vö. Kemény 2002, 170).

---

¹⁰Balogh Judit összetett jelzőnek, illetve morfológiai természetű szókapcsolatnak nevezi a *tömegettől való félelem* típusú szókapcsolatot (Balogh 2000a). Ilyen felépítésű szintagma a vizsgált szövegben nem fordult elő.

A korpuszban fellelt nagyszámú mellérendelt jelzősor további belső tagolást igényel. Egy sajátos csoportba sorolhatók a halmozott (két jelző esetében binárisnak is nevezhető) jelzők, amikor a (kéttagú) jelzők egymással egyenrangú helyzetben, egymást erősítve, köztiszóval kapcsolódnak: *Vándorló s' kegyetlen szerencse egy nyomban / Mindenkoron hágni nem szokott* (10/1). Helyenként érdemes a szélesebb kontextust elemezni: fokozó szerepű, paralel szerkezet található az eposz első énekében, ahol a *hanem* kötőszó kiemeli az ellentétes jelentést: *Múza te ki nem rothadó zöld Laurusbul / Viseled koszorúdat, sem gyöngye ágbul; / Hanem fényes mennyei szent csillagokbul, / Van kötve Koronád Holdból és szép napból* (1/3) Kötőszó nélkül is előfordulhatnak a halmozott jelzők: *Véres mérges tajték foly ki az két szemén* (2/29); *Ki-bújtál likodból hamis álnok róka* (7/71). Más esetben a halmozott jelzők egyik tagja jelöletlen tárgyias összetétel: *Keserves seb-csináló titkos hatalmát* (12/6); *De mindezek között kevélységgel sétál, / Az világ röttentő szörnyűsége halál* (14/40); illetve olyan tárgyias szóösszetétel, melynek előtagján a birtokos személyjel túlmutat a szóösszetétel grammatikai jelentésén: *Vagy oly ágya gyalázó, mint nyelves Rusztán?* (11/26) – itt a *nyelves* jelentése 'fecsegő, szájhős'.

A melléknévi igenévi jelzők további bővítményeket is kaphatnak. Ennek funkcióját S. Hámori Antónia így definiálja: „A jelző bővítése részben jelentésének pontosítását, határozottabbá tételét, részben a szemléletes, élénk stílus megvalósítását szolgálja” (S. Hámori 1995, 350). Anyagunkban is számos (hely-, idő- ok-, illetve egyéb határozóval) bővített jelzőt találunk: *meggyőzheted ezt az nyavalyában zabált ellenséged* (15/43); *Mint nyíllal lútt medve vándorol barlangon* (12/34); *Demirhám haragos, mint hótul nőtt víz-ár* (10/42); *Nap-fényre néző szem mutatja sas fiát* (14/5); *Mint ágyúból ki-lútt fényes tüzes labdák* (11/67).

Zrínyinél tipikusnak mondható a következő szórendi megoldás: *Fölyhő szaporító ő bánatos szüve / És tenger árasztó két rettentő szeme* (13/39) – az első sorban egy beékelődött birtokos jelzőt találunk, a másodikban pedig egy mennyiségjelzőt. A *fölyhő szaporító* és a *tenger árasztó* szintagmák jelöletlen tárgyias összetételként ugyancsak gyakoriak nála.

Zrínyi tipikus, „állandó” jelzőiről

Vannak olyan jelzők a szövegben, amelyek egyrészt díszítőelemként, vagy a prózaritmus, illetve a rímképlet kedvéért kerültek be, s gyakran ismétlődnek: *S szegény romlott hazánknak jobb üdejére, hidgyed az én megöszült fejemnek,*

elröjött nagy titkaimat, nehéz ügyöket, öt roppant seregek, Neki nagy forró haraggal megparancsolá, hangas torkkal néki ilyen mód kiálta, Osztán bátor nyelvvel őneki így szólott, Országgló embernek nem egy büntetés, feneketlen pokolban, Ennek teli méreggel haragos szűve, Mert mint dühös ördögök készek kárt tenni, kemény nyakokat, ártatlan Fia vérének, fiad szent nevéjért, gyalázatos hírrel stb. A sorból kiemelkedik a szép jelző: pl. *szép mezőn, szép Pécsen, szép sátorát stb.*, valamint a leírás, ábrázolás kiegészítéseként, illetve fokozásként használatos nagy jelző: *Nagy erős dárdával sokat földre vere (4/92)*. E jelzők többször is előfordulhatnak a strófa egyazon sorában: *Azonban az szép nap ő szép harmatjával (4/12)*. Afféle „zrínyies”, ismétlődő jelzős szerkezetek: *kemény nyakokat* (a jelző itt ’dacos’ jelentésű), *kemény haragjában, sívó oroszlány, sívó ördögök*. A sívó jelző a hangutánzó eredetű *sí* ige melléknévi igenévi alakja, éles, süvöltő hangjelenségeket érzékeltet. A TESz.¹¹ megállapítása szerint a hangutánzás síkján ősi kapcsolatban lehet a *sír* ige családjával. A *sí* képző nélkülisége és *v* tövűsége azt bizonyítja, hogy igen régi szó lehet (vö. még *ri* ige), a *sívás* forma már az Érdy-kódexben (1527) előfordul. Manapság nagy területen élő nyelvjárási szó. Ugyancsak jellemzően zrínyies a *halálhozó Zrínyi, a világ-rontó tábor, a könnyű évét* szerkezet; ez utóbbi jelzője számos hasonlatba beépítve is fellelhető: pl. *Deli Vid peniglen, mint könnyű évét Karabultra ugrott (11/85)* – ezzel is gyarapítva az eposz szövegében gyakori állatmetaforák s a természet képeit felsorakoztató hasonlatok sorát.

Jelzők és más stíluseszközök

A *Szigeti veszedelem* erőteljes nyelvhasználatát, dinamikus képeinek erejét a stíluseszközök komplexitása képezi: a jelzős szerkezetek hasonlatokba beépülve is előfordulnak, a fokozás, halmozás elemei is jelen vannak, a mozgás és statikusság ellentéte folyamatosan ismétlődik, a természeti képek és a metaforák különböző típusai átszövik a hőskölteményt. Éppen ezért a jelzőket gyakran más stíluselémmel együtt érdemes megfigyelni. A következő szöveghelyen az ismétlés és az alliteráció egyaránt fellelhető: *Kevés hasomlitanom ezt Oroszlányhoz, / Mert hasomló hadverő haragos Márshoz (5/60)*.

Zrínyi a korabeli társadalmi állapotok leírását sűríti be az első ének egyik – jelzőkkel díszített – képébe: *De sok feslett erkölcs, és nehéz káromlás, / Irigység, gyűlölség, és hamis tanácslás, / Fertelmes fajtalanság és rágalmazás, / Lopás, ember-ölés, és örök tobzódás (1/10)*. Hasonlóképpen tömör és erőteljes

¹¹Benkő 1964–1984.

a pokolbeli fúria ábrázolása: *Véres mérges tajték foly ki az két szemén, / Dohos kénkű pára jün ki rút gégégén* (1/29).

Demirhám leírásában (10. ének) olyan komplex képet találunk, amely hasonlat(ok)ba ékelődött jelzőkből, fokozást szolgáló lexikai ismétlésből és naturalisztikus, állatmetaforából alakult ki: pl. *Mint az mérgös Sárkány közel látván prédát, / Készíti mérgös körmét, s' vér szopó torkát, / Dühösséggel élesíti horgas fogát, / Mérgeben úsz, méreggel felfújja magát* (10/21). Ez az összetett stilisztikai konstrukció is jelzi Zrínyi Miklós egyéni stílusának sajátosságait.

Irodalom

- Balogh Judit. 2000a. A főnév. In *Magyar grammatika*, szerk. Keszler Borbála. 127–141. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Balogh Judit. 2000b. A jelző és az értelmező. In *Magyar grammatika*, szerk. Keszler Borbála. 444–460. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Beke József szerk. 2004. *Zrínyi-szótár. Zrínyi Miklós életművének magyar szókészlete*. Budapest: Argumentum.
- Benkő Loránd főszerk. 1964–1984. *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára. I–IV*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Benkő Loránd főszerk. 1995. *A magyar nyelv történeti nyelvtana. II/2. A kései ómagyar kor. Mondattan. Szöveggrammatika*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Berrár Jolán. 1957. *Történeti mondattan*. Budapest: Tankönyvkiadó.
- Di Francesco, Amedeo. 1979. Kőszikla és forgósél: jelképek a Szigeti veszedelemben. *MTA Nyelv- és Irodalomtudományok Osztályának Közleményei* 31 (3–4): 293–308.
- Fábián Pál–Szathmári István–Terestyéni Ferenc. 1977. *A magyar stilisztika vázlat*. Budapest: Tankönyvkiadó.
- S. Hámori Antónia. 1995. A jelzős szerkezetek. In *A magyar nyelv történeti nyelvtana. II/2. A kései ómagyar kor. Mondattan. Szöveggrammatika*. 329–425. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Kemény Gábor. 2002. *Bevezetés a nyelvi kép stilisztikájába*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Keszler Borbála szerk. 2000. *Magyar grammatika*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Rajslí Ilona. 2013. A szinesztéziás jelzők fejlődéstörténetéből. In *Diakrón nyelvi metszetek. Nyelvtörténeti tanulmányok*. 103–109. Újvidék: Bölcsészettudományi Kar–Vajdasági Felsőoktatási Kollégium.
- Szathmári István. 2004. *Stilisztikai lexikon*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Sziksainé Nagy Irma. 2007. *Magyar stilisztika*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Zrínyi Miklós. 1980. *Adriai tengernek Syrenaia*. Hasonmás kiadás. Utószó Kovács Sándor Iván. Budapest: Akadémiai Kiadó–Magyar Helikon.

SYSTEM OF ATTRIBUTES IN *THE SIEGE OF SZIGET*

Attributives are among the most prominent stylistic devices in Zrinyi's epic poem, *The Siege of Sziget*. In our paper we study constructions with attributes of qualification from the aspect of grammatical category and structure. Regarding grammatical category – next to adjectival attributes – attributive nouns are extremely powerful and of condensing nature, while participles as attributes have special stylistic effect; all three types are found in the corpus. Structurally there are three types of attributives: simple (containing one attribute), multiple and cumulative attributives. In the latter type the attributes in the structure can be co-ordinate, and in this case they semantically strengthen each other, or the sequence of attributes entwine and thus have the character of gradation. There are a number of attributes which function as a decorative element or are there for the sake of prose rhythm or rhyming, and they are often recurrent; they function as kind of permanent attributives, creating thus the typical "Zrinyi-attributes". Synesthetic or metaphoric attributives also give a special atmosphere to this epic poem. Next to the stylistic function of the attributives semasiological aspects were also considered alongside the contextual issues of pictorialness, metaphoricalness and attributes, for example, attributive constructions built into similes.

Keywords: functional stylistics, linguistic analysis, attributive, Miklós Zrinyi, The Siege of Sziget.

SISTEM ATRIBUTA U EPU *OPSADA SIGETA*

Atributi su jedno od istaknutih stilskih sredstava u epu Nikole Zrinjskog. U radu se analiziraju atributske sintagme sa aspekta vrste reči i strukture. Što se tiče vrste reči analiziranih atributa, osim velikog broja pridevskih, prisutni su i imenski atributi, koji su stalni i imaju sažimajući karakter, dok glagolski pridevi u funkciji atributa imaju takođe specifičan stilski efekat; sve tri vrste su prisutne u korpusu. Što se tiče strukture, postoje prosti (sa jednim atributom), složeni i kumulativni atributi. U slučaju kumulativnih, atributi u strukturi mogu biti linearni, u slučaju čega im se recipročno pojačava semantički smisao, ali mogu biti i upleteni kada je moguća njihova gradacija. U tekstu postoje atributi koji su tu kao epiteti ili zbog proznog ritma, tj. rime, na taj način često formirajući tipične atribute Zrinjskog. Specifičnu atmosferu i stilsku funkciju u epu imaju i sinestezija i metaforički atributi. U analizi se, sem stilističke funkcije, javljaju aspekti dijahrone semantike, kao i pitanja vizualizacije, metaforičnosti, kao i kontekstualna pitanja vezana za atribute, zbog čega su predmet analize bili i poredbeni atributi.

Ključne reči: funkcionalna stilistika, lingvistička analiza, atribut, Nikola Zrinjski, Opsada Sigeta.